

Ma Kahi o ka Makani e Pā ai, ma Laila ka Uwahi e Hina Ai

na Sanoi Peafuu

I kēlā me kēia makahiki, make ihola ma kahi o 5.4 miliona mau kānaka i ka puhi paka. 'Olelo 'ia, e make ana 6.5 miliona mau kānaka i ka makahiki 2015 a pēlā nō he 8.3 miliona mau kānaka i ka makahiki 2030 i ka puhi paka 'ana. Ke pi'i nei nō ka helu o nā kānaka e make nei. Wahi a ka World Health Organization, i kēlā me kēia 6.5 kekona, make ihola kekahi kanaka i ka puhi paka. I kēia makahiki, he 438,000 ka huina o nā kānaka 'Amelika e make i ka puhi paka. A e make ana he 50,000 mau kānaka hou aku i ka uahi a nā kānaka 'ē a'ē e puhi paka ana. He pilikia kēia! 'O ke oki 'ana i ka puhi paka ka hana e pono ai...i KĒIA MANAWA 'ANŌ!!! Ke 'eha nei nā keiki i ka puhi paka a nā mākuā. Pono kākou e ho'omalua iā lākou, i nā liko ho'i o Hawai'i.

No laila i loa'a ai he kānāwai hou i nā moku'āina 'o Kaleponi, 'Akanaka, Luikiana, me Pokoliko ma 'Amelika. 'O kēia nā wahi e hiki 'ole ai ke puhi paka i loko o ke ka'a inā aia kekahi keiki i loko o laila. Inā 'ike 'ia kekahi kanaka e puhi paka ana i loko o ke ka'a, a aia kekahi keiki i loko, e ho'okū 'ia 'o ia e ka māka'i, a kīkī 'ia 'o ia. I kēia manawa, 'o Waikinekona kahi wahi e koho ana i ka pono me ka 'ole o kēia kānāwai. Mali'a paha i kekahi lā kokoke, e koho 'o Hawai'i i kēia kānāwai.

Pēnei nā kānāwai e kū nei i kēia manawa. I ka makahiki 2001, ua pāpā 'ia 'a'ole e puhi paka i loko o ka hale 'aina. I ka makahiki 2006 ma 'Amelika, ua pāpā 'ia 'a'ole e puhi paka ma lalo o ke kahua ka'aahi i 'uhi 'ia. A i kēlā makahiki aku nei, papa 'ia 'a'ole e puhi paka i loko o ka hale inu pia. He mau mea kūpono kēia e mālama i nā kānaka e puhi paka 'ole. Nō laila, inā 'a'ole 'ae 'ia ke puhi paka i loko o ia mau hale nō ke ola pono o nā kānaka e puhi paka 'ole, pehea ka puhi paka 'ana i loko o ke ka'a? Pono kākou e kako'o i kēia kānāwai ma Hawai'i nei a kū like me ko 'Akanaka mā. He kānāwai maika'i loa 'o ia. Pono iā kākou ke mālama i ke ola kino o kānaka i kēlā me kēia wahi a i kēlā me kēia wā.

'O kēia ka mea nui, 'a'ole hiki i nā keiki, nā kamaiki, a me nā kānaka e puhi paka 'ole ke pakele i

ka lā'au make o loko o ka uahi puhi paka ke kau pū i ke ka'a. Like ka uahi i loko o ke ka'a me ka uahi i loko o ka hale inu pia, a ua loa'a nō he kānāwai e malu ai ka hale inu pia. Pehea kēlā? He hana maika'i loa kēia no ka ho'omalua 'ana aku i nā keiki a me nā kānaka a pau. Nui nā mea e pilikia ai nā keiki i ka puhi paka 'ana o nā mākuā, 'o ia ho'i, li'ili'i ka pēpē i ka hānau 'ana, e make 'emo 'ole paha, pilikia ka lolo a me ka no'ono'o 'ana, loa'a paha i ka hānō, a pilikia ke olakino ke o'o 'o ia.

Ma o kēia mau mea i 'ōlelo 'ia, hiki ke 'ike 'ia, he mea maika'i 'ole ka puhi paka 'ana. Pono iā kākou ke mālama i ke ola kino o kākou. Nui nā hana e hemo ai kēia pilikia. Akā, 'o ka ha'ina nui, uoki ka puhi paka 'ana! He mea ma'alahaia ia. Inā ha'alele nā kānaka a pau i ka puhi paka 'ana, 'a'ohe pikilia. *Ma Kahi O Ka Makani E Pā Ai, Ma laila Ka Uwahi E Hina Ai.* Inā e puhi paka 'oe i kahi kokoke ia'u, puhi pū wau i kōu paka. 'Elua a'u ha'ina, MAI PUHI PAKA! E OLA MAU!

E Kilo i ka 'Ōpala!

na Kamuela Ka'apana

'Auhea 'oukou! E ho'emi i ka 'ōpala a kākou e waiho nei! Ma ka mokupuni 'o O'ahu, pilikia nui kākou i ka 'ōpala he nui. E ho'olei ana kākou i 300,000 a keu kana o ka 'ōpala ma ka Waimānalo

Gulch i kēlā me kēia makahiki. A e ho'āhu ana nō ho'i he 168,000 kana o ka lehu a me nā koena mai ka hale hana 'o H - P o w e r G a r b a g e - t o - E n e r g y. Ua ho'ohali 'ōlelo

nā kānaka e noho ana ma ka 'āina o O'ahu i nā hana e hana ai. No kekahi kanaka, makemake 'o ia e ho'ouna i nā waihona 'ōpala i 'Amelika a kilo i ua 'ōpala nei i laila; makemake kekahi kanaka e

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 2)

E Kiloī i ka 'Ōpala! (ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 1)

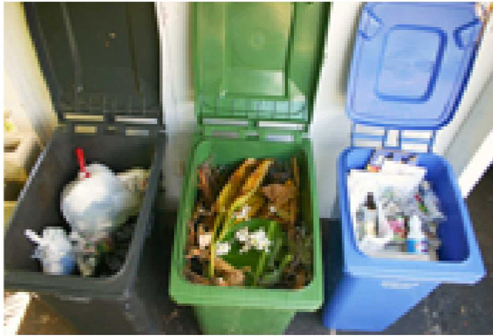
ho'opō'aiapuni i ka 'ōpala, nā mea i hiki ke hana hou 'ia, a me nā mea pulu i mea e mālama ai i ka 'āina. He aha ka hana pono? He aha ka hana a kākou e kāko'o ai? He panepo'o nunui kēia mea no ka mea 'a'ole lawa ka 'āina ma O'ahu no ka ho'oleina 'ōpala. No laila, he aha ka ha'ina?

Ua hāpai mai nei ke kilo aupuni 'o Charles L. Djou (Waikīkī, East Honolulu) i ka palapala kānāwai helu 42 ma mua o ka 'aha kūkā kūlanakauhale i ka mahina 'o 'Apelila i ka makahiki 2007. 'O kēia palapala ka mea e ho'ouna ai i nā 'ōpala a pau i 'Amelika. Wahi āna:

"O'ahu has a landfill problem; we simply lack sufficient real estate for more garbage dumps. Even if O'ahu did have available space, taking up more precious Hawai'i land for garbage landfills is a tragic misuse of our natural resources..."

Ma mua o kona hāpai 'ana mai i ua palapala nei, 'o nā kānaka Kālai'āina kai 'ākoakoa a kūkākūkā e pili ana i ka palapala mua a Meia Mufi Hannemann mā i ho'olauna ai. 'O ka palapala a Meia Mufi Hannemann mā ka mea a kākou i ho'ouna 'ole ai i ka 'ōpala i 'Amelika. 'A'ole hiki ke ho'ouna i kā kākou mau 'ōpala i ka 'āina 'ē. 'Āpono 'ole 'o Charles Djou a hō'ole akula i ka palapala kānāwai mua i ho'olauna 'ia e Meia Mufi Hannemann mā.

E paipai ana ka hui 'o ka Roosevelt Regional Landfill i ka ho'ouna 'ana i ka 'ōpala a kākou i ko lākou 'āina ma Kalana Klickitat, Wasinetona. Ua makemake lākou i kā kākou mau 'ōpala no ka mea, i ko lākou mana'o, 'a'ole ia he 'ōpala, he mea waiwai. Inā loa'a nā 'ōpala a kākou, hiki iā lākou ke ho'okumu i nā 'oihana hou a ho'omāhuahua i ko lākou ho'okele waiwai. Akā na'e, pipi'i loa ka ho'ouna 'ana i ka 'ōpala mai Hawai'i a hiki loa aku i Wasinetona. He pilihua kēia no ka mea, 'a'ole makemake nā kānaka a pau e ho'ouna i ka 'ōpala. I ko lākou mana'o, he pilikia ia no kākou. No ke aha kākou e ho'ouna ai i ka 'ōpala a kākou i 'Amelika? Akā na'e, inā 'a'ole kākou e ho'ouna i ka 'ōpala i laila, e waiho 'ia nā 'ōpala ma nā wahi like 'ole o kēia 'āina, i ka 'āina ho'okū'ono'ono paha. 'A'ole lawa ka 'āina ma kēia mokupuni. Inā 'a'ole hana pēia, ke hō'opu'opu nei ke Kūlanakauhale a me Kalana e kūkulu i kekahi wahi ho'oleina 'ōpala hou. Ke kūkulu 'ia kēia wahi ho'oleina 'ōpala, pono nā kānaka a pau e uku i ka 'auhau he nui nō ho'i; e pono ana he mau hanele a mau miliona kālā e kūkulu ai i kekahi wahi

ho'oleina 'ōpala 'ē a'e. Pipi'i ka ho'ouna 'ana i ka 'ōpala i 'Amelika, akā, he ho'okō koke. 'A'ole hiki ke kakali i ke kūkulu 'ia 'ana o ke kahua waiho 'ōpala hou. No laila, ua ho'olauna 'o Meia Mufi Hannemann i kekahi hana 'ē a'e e kōkua ai iā kākou a pau kēia pilikia.

'O kēia mea hou a Meia Mufi Hannemann i ho'omaka ai, 'o ia ho'i ka *curbside recycling*, a na ke kalaka 'ōpala e ki'i i nā kini 'ōpala like 'ole i ka lā i kuhikuhi pono 'ia. No laila, aia ka pono 'o ke kau 'ana i ke kini 'ōpala ma ka'e o ke ala. Inā noho 'oe i Mililani a i 'ole Maunaloa, loa'a 'ekolu waihona 'ōpala; ho'okahi kini 'ele'ele, ho'okahi kini uliuli, a me ho'okahi kini 'ōma'oma'o. Eia nā hana no nā kini 'ekolu:

I ke kini 'ele'ele wale nō e kiloī 'ia ai ka 'ōpala; he kāwele pāmia, he 'ōpala ma'a mau o ka hale, a pēlā aku. I ke kini uliuli e kiloī 'ia ai nā 'ōmole wai, nā nūpepa, nā pahu pepa mānoanoa, nā mea 'aluminuma, a me nā mea aniani. Akā na'e, nui nā lula i pili i kēia kini. 'A'ole hiki ke ho'opō'aiapuni i nā pepa like 'ole, nā puke heluhelu, nā pahu 'a'a'a, nā pahu paipika, a pēlā aku. E kiloī i ka mea e loa'a ai nā kānāwai 'ūlina (*plastic code*) helu 1 a me 2. I ke kini 'ōma'oma'o e kiloī 'ia ai nā lā'au, nā mea pulu, a pēlā aku.

Ki'i 'ia ua kini 'ele'ele nei i ho'okahi manawa o ka pule a ki'i 'ia ke kini uliuli a i 'ole ke kini 'ōma'oma'o i kēlā me kēia 'elua pule. He pilikia na'e ko laila. I ko'u mana'o, nui nā 'ohana e noho pālua, pākolū paha ma loko o ho'okahi hale. Inā hā pēlā, ma hea lākou e kiloī ai i ka 'ōpala inā 'a'ole lawa ho'okahi kini? Aia ka pono 'o ke kiloī 'ana i ka 'ōpala a lākou i kahi 'ē a'e – ma ka waihona 'ōpala o ke kula, ma ke kikowaena kū'ai paha. Wahi a ka Department of Environmental Services:

"If you live in the Mililani community, you have the option of purchasing second-day refuse pickup service for a fee of \$10 per month. Hawai'i Kai [Maunaloa] households are being asked to work within the simpler system of one day for refuse pickup and one collection day for recyclables each week, with no option for additional refuse pickup."

'A'ole kaulike kēia mana'o o lākou. No ke aha lākou i hā'awi 'ole ai i kēlā koho 'ana i nā kānaka e noho i Maunaloa? Noho au i Maunaloa a 'a'ole lawa ho'okahi kini no ka mea, noho au me ko'u 'ohana; 'ehiku kānaka ma loko o ko'u 'ohana. No laila, piha ka hale. Piha ke kini 'ōpala. Piha nā kini a pau. 'A'ole lawa ke ki'i 'ia 'ana o ke kini 'ele'ele i ho'okahi lā o ka pule. He aha lā ka ha'ina?

'A'ole i pau. E ho'omau 'ia i Malaki.

Na wai ke kuleana?

na Kalei Kawana

E nā pua o nei pae 'āina 'o Hawai'i, e nā mamo a Hāloa, nā Kānaka Maoli o kēia au e kākō'o ana i ka lāhui o kākou, nā haumāna o ke kula 'o Hawai'inuiākea ē, e nanea mai me a'u i kēia mo'olelo.

Na wai ho'i ka 'ole o ke akamai? He alanui i ma'a i ka hele 'ia e o'u mau mākuā. Ua kama'āina paha kēia 'ōlelo no'eau i ka hapa nui o kākou. Na Liholiho i ho'opuka i kēia 'ōlelo no'eau kaulana, a he 'ōlelo ho'oulu mana'o kēia. He 'ōlelo kēia e ulu ai ka hoi o kākou nā Hawai'i. I ka 'ike 'ana o kekahi i ke akamai o Liholiho, ua nīele aku ua kanaka lā i ke kumu o ka palena 'ole o ko Liholiho akamai. A 'o kēia 'ōlelo no'eau kāna pane i ua kanaka nīele lā. Na kākou ke kuleana 'o ka holomua 'ana ma kēia ala e like me nā mākuā a me nā kūpuna i mea i hiki ai i nā pua a kākou ke ho'omau i kēia holomua 'ana ma ke ala like. Na wai e hō'alo ana i kēia ala? Inā ua ma'a ka hele 'ana o o'u mau kūpuna ma ua ala lā, he mea pono ka'u hahai 'ana iā lākou.

Ua lehulehu a manomano ka 'ikena a ka Hawai'i. Eia kekahi 'ōlelo no'eau i 'ano like me ka 'ōlelo a Liholiho ma kekahi 'ano. He hō'ike kēia i ka 'ike palena 'ole o ka Hawai'i. 'A'ole ia he kai pāpā'u, he moana hohonu, ākea, a ikaika ka 'ikena Hawai'i. Inā he wahi kamaiki kākou ma kēia 'ikena, pehea kākou e 'ike pono ai i ka lu'u 'ana i ua moana hohonu lā? 'O nā kumu nā mea e hō'ike ai iā kākou i ke 'ano o ka lu'u 'ana, akā no kākou nō ke kuleana 'o ka ho'oma'ama'a 'ana me ka huaka'i hele 'ana ma ua ala hele a ko kākou mau kūpuna. 'O kēia paha ka pahuhopu o nā haumāna a pau ma Hawai'inuiākea, 'a'ole anei? E, pēlā kākou e kau ai i ia ala, a lu'u i ua moana lā.

Nui nā haumāna e komo ana i ke kula 'o Hawai'inuiākea i mea e kā'ili ai i ka 'ike o ka Hawai'i. 'Oiai paha ua nalo kekahi mau 'ike a kākou ma muli o ka ho'okāhuli aupuni, me ka pāpā 'ia 'ana o ka 'ōlelo Hawai'i i kekahi wā, ua ulu ka hoi i loko o kākou a pau e loa'a hou ka lei o ka lanakila iā kākou ka Hawai'i ma o ke a'o 'ana i ka 'ōlelo makuahine, me ko kākou 'ikena ma ke kula nui.

Ma muli o ka ulu 'ana o kēia hoi, a i 'ole kēia 'ono e loa'a ai ka 'ike iā kākou pākahi a pau, nui nā haumāna e 'imi ana i nā palapala lae pua, lae o'o a pēlā wale aku ma ke kula 'o Hawai'inuiākea. He hō'ike kēia iā kākou a pau aia nō ka hoi o nā mamo o kēia au i ka holomua 'ana ma nā mea Hawai'i.

'Oiai 'a'ole i lehulehu a manomano nā kumu i hiki ke a'o aku i ka 'ōlelo Hawai'i a i 'ole ka 'ike Hawai'i, he hō'ike paha kēia i nā haumāna o kēia

kula nui. Na nā kumu i kanu i kēia 'ike i loko o kākou a na kākou ke kuleana e mālama a e ho'omōhala ai i kēia 'ike. Na kākou ke kuleana e lawe ai i ke a'o a kū'ono'ono! Inā 'a'ole i lawa ka 'ike iā kākou, na kākou ke kuleana 'o ka 'imi noi'i 'ana i kahi e loa'a ai ka 'ike iā kākou. 'A'ole ka Hawai'i he kanaka moloā. Wahi a kēia mau 'ōlelo no'eau, ua ma'a kēia 'ano o ke akamai i ko kākou mau kūpuna.

Eia hou ko'u mana'o e ke hoa, na kākou no kākou e holomua ai. 'A'ohe ho'okahi wale nō kanaka nona ka 'ike Hawai'i. A 'a'ohe ho'okahi wale nō kanaka nona ke kuleana 'o ke a'o 'ana aku i kēia 'ike iā ha'i. E ho'okanaka e nā haumāna! Inā 'a'ole lawa ka 'ike iā kākou, e 'imi i kahi e loa'a ai. Inā 'a'ole lawa nā kumu e a'o ana i nā haumāna, e ho'opiha i ua hakahaka lā! E lilo paha i kumu! 'Ono kākou a pau i kēia 'ike. No laila, no ka pono o kākou nā Hawai'i, e alu like kākou! Mai kuhi wale i nā mea hemahema. E mahalo kākou i ka mea loa'a. He mau 'ōlelo paipai ka'u e ho'opuka nei. Na kākou nō ke koho e kau ma ke ala a nā mākuā me nā kūpuna. Na kākou e koho e lu'u i ka moana o ka 'ikena Hawai'i. Na wai ke kuleana? Na kākou.

'A'ole Pau ke A'o 'Ana

na Nohea Kumalae

Aloha e ko'u mau hoa kula o kēia kula nui uluwehi nei. E puka ana ma kahi o 'umikūmāhā haumāna i kēia kau mai ka hālau 'ōlelo Hawai'i 'o Kawaiuhelani a 'elua hou aku ma kēia kau wela! He mea ho'ohau'oli kēia i nā kūpuna, a iā kākou kekahi. Kokoke pau ka hele 'ana mai i ke kula i kēlā me kēia lā, 'eā? He manawa 'ano ko'iko'i kēia, a e ho'ā'o ana kākou e ho'opau pono i nā ha'awina e puka ai mai ke kula aku. Makemake nā haumāna e puka ana i kēia makahiki e hana i ho'okahi wale nō mea. Pa'akikī ke komo 'ana mai i ke kula, ka ho'i koke 'ana i ka hale e ho'opa'a ha'awina ai a me ka hele koke 'ana i ka hana ma hope. Kau ko'u mana'o i ka wā e hele ai ma ka hana wale nō a hiki ke nanea. Akā he 'imi ko'u e ho'omau i ke a'o 'ana mai i ka 'ōlelo Hawai'i a i ka lōina Hawai'i nō ho'i. 'A'ole pau ke a'o 'ana mai nā kumu 'ōlelo Hawai'i i ka puka 'ana.

Nui nā kumu 'ōlelo Hawai'i ma kēia kula nui nei, a he waiwai loa lākou a pau. 'Ano 'oko'a ko lākou 'ike: ikaika kekahi mau kumu i ka hana keaka, i nā mele, a pēlā aku. Nui ko lākou 'ike a 'a'ole lākou i hā'awi iā kākou i ko lākou 'ike a pau. Inā ha'alele wale kākou i ko kākou puka 'ana, minamina nō. He hana pohō kēia a'o 'ana inā kākou e 'imi 'ole i ka 'ikena mai kā kākou po'e kumu. E nalo ana ko lākou 'ike, inā 'a'ole kākou e ho'omau i ke a'o 'ana. Inā makemake 'oe e 'ike i ka hikina o ka lā mai luna mai 'o Haleakalā, mai hele hapa.

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 4)

`A'ole Pau ke A'o `Ana
(ho'omau `ia mai ka `ao'ao 3)

Inā ho'okū koke 'oe i ka pi'i 'ana, 'oeha'a ko 'ike 'ana i ka lā, a 'a'ole 'oe e 'ike i ka nani maoli. Akā, inā hiki 'oe i luna o Pu'u 'Ula'ula, hiki ke 'ike i ka nani holo'oko'a. Inā ho'omau 'oe i ke a'o 'ana, hiki ke a'o aku i nā keiki i nā mea he nui, a palena 'ole ka 'ikena o nā kamali'i. Akā inā 'oeha'a kou 'ike, 'ano 'oeha'a ka 'ike o nā kamali'i, 'eā? A pehea kākou e a'o ai i nā keiki, inā 'a'ole lawa ka 'ike. I ko kākou ho'omau 'ana i ka 'ōlelo Hawai'i, he mau koho kā kākou, ma hope o ka puka 'ana aku.

E ho'i paha mai i kēia kula nui nani a loa'a iā 'oe kāu kekele laeo'o ma ka 'ōlelo Hawai'i! 'O Puakea Nogelmeier ke po'o o ka polokalamu laeo'o 'ōlelo Hawai'i. Mai maka'u i ka hana e holomua ai 'oe, he makana nui nō koe. 'O ia makana ka 'ike e loa'a ana. Ma Kawaiheulani, ua ho'omoe 'ia 'ekolu ala e loa'a ai 'ekolu 'ano o ka 'ike, 'o ia nō nā *foci* 'ekolu o ka polokalamu.

Eia nā *foci* 'ekolu ma ka polokalamu laeo'o 'ōlelo Hawai'i: ke a'o palapala, ka mo'olelo, a me ke kālai 'ōlelo. Inā 'oe makemake e lilo i kumu 'ōlelo Hawai'i e a'o e pili ana i ke a'o 'ana. Inā makemake e ho'opa'a i kekahi mau mo'olelo, e koho i ka noi'i mo'olelo. Inā makemake i ka pilina 'ōlelo a pēlā aku, e koho paha i ke kālai 'ōlelo. Wahi a Puakea, hiki i ka haumāna ke haku i kekahi *focus* 'ē a'e me ke kōkua 'ana o ke kumu.

Ua koi 'ia ka haumāna e ho'okō i kēia mau mea ma mua o ke komo 'ana i ka polokalamu laeo'o:

E loa'a nō kāu kekelē laepua ma ka 'ōlelo Hawai'i ma mua o ke komo 'ana i ka polokalamu. A he 'umikūmāwalu āu 'ai ma ka 'ōlelo Hawai'i, ma nā papa 'ekolu haneli a i 'ole 'ehā haneli. E ho'ouna 'ia kāu mau palapala kula nui a pau loa mai ka hale 'o Lili'uokalani iā Puakea. E kākau i kekahi pepa ma ka 'ōlelo Hawai'i e pili ana i kāu mau pahuhopu e komo ai i ua polokalamu nei. He pono 'ekolu mau leka kākō'o iā 'oe mai kāu mau kumu mai.

'Ano nui nā mea e hana ai, akā e loa'a ana nō ka hua o ka hana, 'eā? Nui nā mea 'ano pa'akikī, akā mai ho'opoina i ka hopena o nā mea 'ano pa'akikī. Pipi'i ka hele 'ana i ke kula, a pa'akikī ka hele 'ana i ke kula i ka wā like o ka hana 'ana. Akā nō na'e hiki ke noi i kālā mai nā waihona kōkua ho'ona'auao. A hiki ke hana i ka lā ma ke kula a loa'a ke kālā no ke ola 'ana.

E alaka'i ana nā keiki iā kākou i ka wā e hiki mai ana, akā pehea e a'o ai nā kamali'i inā li'ili'i ko kākou 'ike? E a'o wale nō nā keiki i nā mea a kākou e 'ike ai i kēia manawa. Inā hiki wale nō iā kākou ke helu a i ka helu 'umi, e helu wale ana nō nā kamali'i a i ka helu 'umi. E a'o ana nā kamali'i o kēia au i kā kākou mau mo'opuna a me nā keiki a kā kākou mau

mo'opuna i ka wā e hiki mai ana. A no laila, e alaka'i ana nā kamali'i iā kākou a pau.

He 'i'ini ko nā keiki e a'o ai i nā mea like 'ole, a kaumaha ka hiki 'ole iā kākou ke a'o i nā keiki i nā lōina Hawai'i ma ka 'ōlelo Hawai'i. Pehea auane'i ka 'ike o kā kākou mau kumu, inā 'a'ole kākou 'imi i ko lākou 'ike i kēia manawa? Inā palena 'ole ko kākou 'ike, palena 'ole nō ho'i ko nā kamali'i 'ike. E ho'omau kākou i ka 'ōlelo Hawai'i o nalo koke ka 'ike o ka wā i hala aku.

Nui nā koho a kākou, a maika'i ka nanea 'ana, akā e hana paha pēlā ma ka wā ho'omaha, a e ho'omau i ke a'o 'ana. Make nō ke kalo a ola i ka palili, e like me ka 'ike o nā kūpuna i ola iā kākou.

He Me'e no ke Au Hou

na Kuanuialeimaka Tagupa

'Oi aku ka wikiwiki o ka pōkā pū ma mua o kona holo māmā. 'A'ole 'o ia i huki mai i nā mokupuni o Hawai'i. 'A'ole hiki iā ia ke lele. 'A'ole 'o ia i ho'ohui i ka pae 'āina. 'A'ole hiki iā ia ke kī i ka

'upena nananana mai kona mau lima. Akā na'e, he mana kona 'o ia ho'i kona leo. I kona ha'i 'ōlelo 'ana; māwae ka pōhaku, he iho mai ka lani, haiamū nā i'a i ke kai hohonu, a 'u'inakolo ka waillele. A he

kanaka maoli nō 'o ia ala a ke ola nei nō ho'i. 'O 'Anakala Walter Ritte nō ia.

Māwae ka pōhaku. Nāna i hana nui no ka ho'ihoi 'ia 'ana mai o Kaho'olawe i ka po'e o Hawai'i nei. 'O ia kekahi i noho ihola ma Kaho'olawe i loko o ke ana no 'elua pule i mea e ho'ihoi 'ia mai ai 'o Kaho'olawe. I ka manawa ua hana pū nō he 'eiwa kākāka a pakele aku i ka Military. No ka mea, 'o ka ho'ā'o 'ana i ka pahū pōkā a me ka ho'oma'ama'a 'ana o nā koa Military ke kumu a ka Military i noho iho ai ma laila. Inā 'o ia i kū 'ole a'e no kēlā 'āina, inā noho wale ihola 'o ia ma kona muli, 'a'ole paha i ho'ihoi 'ia 'o Kaho'olawe. 'O ia kona 'ano, he koa pu'uwai hao kila. Inā hana 'ino kekahi kanaka i ka'āina a me nā mea Hawai'i ho'i, e kū'ē koke ana 'o ia no kona pae 'āina makamae. A 'a'ole 'o ia e ho'okū a hiki i ka pololei 'ana mai a i 'ole i ke oki 'ana o kēlā hana 'ino.

He iho mai ka lani. Ua lele maila 'o ia mai Moloka'i i O'ahu nei, ma ka hale 'o Bachman, no ke kū'ē 'ana i ka hana 'ino o ke kula nui o Hawai'i i ke kalo. 'O au nō kekahi i kū ma

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 6)

No ka ua mea he Kainō

na Puni Mo'olelo

Aloha e nā hoa a'ō 'ōlelo Hawai'i. Eia nō he wahi mea pili i kahi 'ōlelo a kākou. Inā nō paha e 'imi ana i kahi mo'olelo e hia'ai a e uhaiāholo ai ka manawa i ka nanea 'ana me kahi kupu'eu o kākou, 'a'ole kēia 'o kāu mea 'o ka huli 'ana iho, e noke mau i ka hoe a pae kūpono ma kahi 'ē. Eia kā, inā he ake kou e inu i ka wai 'awa'awa, ma 'ane'i mai 'oe. 'Oia'i, he mea kēia e ho'oholo ai i ka mīkini o ke po'ō, a he hana nui paha no kekahi o 'oukou ka no'ono'o i kēlā a me kēia mea āu i 'ike a i lohe ai ho'i i hō'ōia a i kūhalahala paha i ka mea i waiho nei i mua o 'oukou. 'O ka'ua mea e kīpaepae ana, 'o ia nō 'o ka ho'ohana 'ia a me ka mana'o o ka 'ōlelo *kainō*. He hō'ike li'ili'i kēia i kahi mea i 'ike 'ia ma ka mo'olelo ka'ao e kū'ē'ē ana i ka mea i a'ō 'ia ma ke kula nui.

'O ia mea i a'ō 'ia, a i 'ike nui 'ia ma nā mo'olelo, a ma nā mele nō ho'i, 'o *kainō*, he hō'ike ia i ka mana'o kuhihewa o Ha'i. Hō'ike 'ia ka mana'o mua ('o ka mea kuhihewa), a laila, hō'ike 'ia auane'i ka 'oia'i'o. Eia nō he la'ana mai ke mele kaulana 'o Latitū:

Kainō a 'o wau wale nō kai 'ike
I nā latitū a'ō ia aupuni
Eia kā, a he nui loa a he lehulehu
Nā pailaka o ia awa kū moku ē.

He 'ike ahuwale ia, ua kuhi hewa ke kanaka nona ke mele, 'o ia ho'okahi wale nō kai 'ike i ka latitū o ke awa kū moku, 'a'ole pēlā 'o ka 'oia'i'o 'eā, 'oia'i, ua kūā'ike 'o ia i ka 'oia'i'o, he nui a he lehulehu nā pailaka 'o ke kipa 'ana mai i ia awa kū moku. 'O kēia ho'ohana 'ana iā *kainō* ka mea i 'ike pinepine 'ia a i noho a kupa i loko o ke po'ō o ke kanaka a'ō 'ōlelo Hawai'i. 'O ka mea 'āpiki na'e, 'a'ole pēlā ma ka mo'olelo no "Kualunuiāola, ke keikikoa o ka mokupuni o Manokalanipo", i kākau 'ia i ka makahiki 1891, a pa'i 'ia ma ka nūpepa *Ka Leo o ka Lahui*.

Ma ua mo'olelo nei e 'ike 'ia ai kekahi mana'o 'oko'a o *kainō*. 'O ia ho'i, he hō'ike 'ana nō i ka 'oia'i'o, 'a'ole na'e i ke kuhihewa. Eia he la'ana i ho'opuka 'ia ma 'Ianuali 30, 1891:

He keu maoli no oe a kahi ukuhi hoonaukiuki nui wale, mai nehinei mai no kau mau hana

hoonaukiuki, a ke hoonauluulu hou nei no oe i keia ia; kai no hoi, i waiho ia aku oe e a'u; no ka mea, aohe au wahi pepe i ka wai o Makaweli, nolaila, mai hoonaukiuki hou oe, o pau hewa anei ka waimaka.

'A'ohē wahi kuhihewa, e hō'ike ana nō ke kanaka i kona mana'o, a i kāna mea paha e hana ai. A eia hou, 'o ka mea i a'ō 'ia ma ke kula nui, he pili nō i ka wā i hala, 'oia'i, ua 'ike 'ē 'ia ka 'oia'i'o, a me ke kuhihewa, aia ho'i, pehea lā e 'ike ai he kuhihewa me ka 'ole 'o ka hō'ōia? Ma ka paukū mele i palapala 'ia ma luna a'e, ua 'ike 'ia ka 'oia'i'o, ka nui ho'i o nā pailaka, a 'o ia ke kumu i 'ōlelo 'ia ai penei: *kainō*, ... *eia kā*. Ma ka la'ana mai ka mo'olelo mai, 'a'ole pēlā 'eā. Pili nō ia i ka mana'o o kēlā kanaka ma kēlā manawa, me ka 'ike 'ole

'ia 'ana o ka mea e kū'ē ana i ka mana'o. E ke hoa, eia nō he la'ana hou mai ka mo'olelo like i 'ike 'oe i ka pulukeke 'ole o kēia mea kākau, a pau pono kā 'oukou kuhihewa 'ana, ua 'ike wale 'ia ho'okahi la'ana, a e kūkala ana i mua o ka lehulehu, aia he mana'o 'oko'a o ka 'ōlelo *kainō*. (Pa'i 'ia kēia la'ana ma Malaki 16, 1891)

[E kua ana nō nā kānaka o Kekaha me nā kānaka o Waimea, hui maila 'o Kahapula me kekahi mau

kānaka e nāholo ana i ke kua.]

He hee aha hoi keia? i ninau hou aku ai o Kahapula i kana mau malihini me ke hoao ana e kapae ae i na wahi welu o ke keiki ma ke kua.

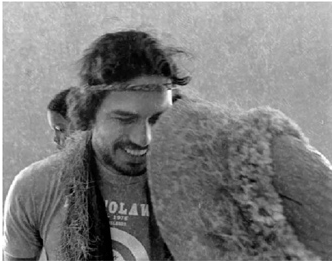
Kai no hoi he kua nui ko kai o kahaone i ke ahiahi nei, a pakele mahunehune mai makou i ke auhee ana i na koa.

Ma nēia la'ana, he mōakaaka wale iho nō, 'a'ole ia he kuhihewa, aia ho'i, e kua ana nō lākou, a 'o ia nō ke kumu o kā ua po'e nei ha'alele 'ana a'e iā kai lā. No laila, he aha ke kumu o ka ho'opuka 'ana i ka 'ōlelo *kainō* inā he 'ōlelo kapu ia no ka hō'ike wale 'ana aku nō i ke kuhihewa o Ha'i? He mākaukau 'ole anei ka mea kākau i kāna 'ōlelo i pū'ā 'ia mai ai? No Kalalau paha kēia mea kākau? 'A'ole pēlā! He akamai wale ua mea kākau lā. E heluhelu i ka mo'olelo a 'ike 'ia auane'i ke akamai wale o ka mea kākau, a me ka mana'o 'oko'a o *kainō*.

E nā hoa, inā i upu a'e ka hoi i kēia mea a 'oukou i 'ike aku nei, a ua komo ho'i ka 'i'ini e heluhelu i ka mo'olelo a i ka la'ana ho'i i waiho ai, he kipa wale i ka Mary Kawena Pukui Hale, ma laila nō e hui aku ai me kahi wahine launa'ole o ka nohea me he pua puakala lā no kai, a nāna nō 'oe e kuhikuhi aku i ka mo'olelo 'o Kualunuiāola.

He Me'e no ke Au Hou
(ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 4)

kona 'ao'ao a 'ikemaka i kāna hana ma laila. Kū a'ela 'o ia ma waho o ka hale 'o Bachman a me ka mīkini leo nui, kahea akula i nā luna o ke kula nui o Hawai'i e puka mai ma waho a kama'ilio me nā pua a Hāloa e pili ana i ko lākou mana'o e kau i ka *patent* no ke kalo Hawai'i. 'A'ole lākou ala i puka mai. 'O kēia

kanaka, he pūko'a kū no ka maona nō, 'a'ole 'o ia i ne'e, akā pa'a kona wāwae i ka lepo. Maka'u nā kānaka hana 'ino no ka mea, 'ike mai lākou i kona mana a me kona ikaika ho'i.

Haiamū nā i'a i ke kai hohonu. Ma ka makahiki nei, hui pū

maila nā kānaka ma Dixies (he kahakai ma ka huli komohana o ka mokupuni 'o Moloka'i) a ka'i hele akula lākou i Lā'au e hō'ike aku ai i ka makemake 'ole o lākou i ke kūkulu 'ia 'ana a'e o nā hale he 'elua haneli no nā 'ona miliona ma ua 'āina nei. Ua lilo 'o 'Anakala Walter 'o ia ke po'o o ia hana kū'ē. Ma Lā'au 'o ia i kūkulu a'ela i kekahi hale a noho ihola 'o ia me kekahi mau kānaka, me Hano a me Kalaniuia ma laila. A 'a'ole i kūkulu 'o Moloka'i Ranch i ho'okahi hale. Ua kāhea akula 'o 'Anakala i nā kānaka o Moloka'i, a ua pa'ē akula kona leo i nā pepeiao o nā kānaka. 'O ka nui lehulehu kai lohe mai i kona leo. Ma muli o kēia hana kū'ē, ho'okū 'o Moloka'i Ranch i ke kūkulu hale ma Lā'au.

'U'inakolo ka wailele. Ua kupu mai he pilikia hou ma Moloka'i, 'o ia ho'i ka nui o nā kia. Ke hānau 'ia nei nā kia he nui ma Moloka'i, a he pono ke kī 'ana aku a make kekahi o lākou, i ola maika'i ai ka 'āina. Akā na'e, 'a'ole kēia 'o ka pilikia, 'o ke noi 'ana aku i ka po'e Maori e hele i Moloka'i a kī aku i nā kia, 'o ia ka mea 'ano 'ē. No laila, ma ka hale 'o Blaisdell ma ma O'ahu nei 'o 'Anakala Walter i hele aku ai a kāhea akula 'o ia i nā polokalamu nūhou ma ke kīwī. Ma laila au i hele aku ai no ke kū'ē 'ana i kēia mana'o o ka Nature Conservancy ma Moloka'i. He mana'o ko lākou nei e uku aku i nā kānaka Maori no ka hahai 'ana a me ke kī 'ana aku i nā kia. Pehea, 'a'ole hiki i nā kānaka o Molokai ke hana i kēia mea? Kā, na nā kānaka o Moloka'i nō e hana. 'O ke kia ka i'a a ka po'e o kēia hana i ka po'e Maori. Akā na'e, ua pau ihola kēlā mana'o kuhihewa. Ua lohe 'ia maila

ka leo o 'Anakala Walter e nā luna a ke 'imi nei lākou i kanaka no Moloka'i nāna e hana i kēia mea.

He pua'ala no 'oe, e 'Anakala no nā kānaka a pau loa o kēia pae 'āina makamae. Ho'āla 'oe iā mākou i kou 'ike. A'o 'ia aku nā mea e pono ai ka holomua 'ana o ka lāhui Hawai'i. Mai lilo aku i nā nohona a me nā kaila o nā 'āina 'ē. 'O Hawai'i kēia, 'o ko kākou kulāiwi. Aia ka iwi o nā kupuna i lalo o ka lepo. Mai 'ae aku i ka hehi 'ino o ka malihini i ka 'āina. Aia kēia mana kupanaha i loko o kākou a pau loa. Mai kaomi iho i kēia mana, e ho'oku'u aku nō. Mahalo 'ia kāu hana e 'Anakala Walter. He me'e nō 'oe no kākou a pau i kēia mau lā. Ke noho nei 'oe ma ka nu'u me Kawelo, Kamapua'a, a me Kamehameha ho'i.

Nanea ma Kahakai

na Kōa Merino

Aloha e nā mamo a Līloa, nā pua o ka honua, nā 'ōiwi o Hawai'i!!! Aloha mai kākou!!!

Inā 'a'ohē mea a 'oukou e hana ai i nā lā 15 a me 16 o Malaki, e hele mai i ke kahakai 'o Waikīkī ma ke one kea o Queen's Beach no ka hō'ike 'ia 'ana aku o kahi mea hoihoi nō, 'o ia ho'i nā wikiō a nā haumāna 'ōlelo Hawai'i i hana ai. Ho'omaka kēia hanana i ka hola 'elima a ho'omaka nā wikiō i ka hola 'ehiku.

Na kekahi o nā papa 'ōlelo Hawai'i i hana i wikiō no kā lākou papa. 'O ka papa 'ōlelo Hawai'i 'ehā 'ole 'elua kēia a 'o Ron Kekeha Solis ke kumu. Ua hana lākou i nā wikiō li'ili'i a e hō'ike 'ia aku ana ma hope o ke mele 'ana mai o nā hui mele Hawai'i, a ma mua ho'i o kekahi ki'i'oni'oni 'ē a'e. Nui nā 'ano like 'ole o nā kumuhana a he mau kumuhana hoihoi. Pili nō i ka Superferry, nā kia'i ola i Hawai'i nei, ka nui 'ōpala i kēia 'āina nei, a me nā kānaka 'ilihune e noho ma kahakai.

He haumāna au no kēlā papa a ua hana nō au i kekahi wikiō. Pili ka'u wikiō i nā mea pō'ino i ke kahakai 'o Wāwāmalu, 'o ia ho'i 'o Sandy's. He kia'i ola ua ma ia kahakai a i kēia wikiō, makemake au e wehewehe i nā mea e pili ana i ia kahakai. He mea nui kēia no ka mea nui nā kuamo'o i haki ma laila a nui nā mea pō'ino kekahi. He kahakai kaulana 'o Wāwāmalu a nui nā malihini e kipa aku, a laila e aho e wehewehe aku.

Nui nā mea e pono ai ka ho'opau 'ana i kēia ki'i'oni'oni. 'O nā mea pono no ka hana 'ana, 'o ia ho'i ka mīkini ho'opa'a wikiō, ka ipu leo, ka ipu leo boom, nā hana keaka, a pēlā aku. A no kēia mau mea he pipi'i nō, a laila e aho e mālama 'ia. 'O ka hana keaka 'ana, he hana nui loa. I kekahi manawa, makemake nā kānaka o waho o ka hana keaka e komo

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 7)

Nanea ma Kahakai (ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 6)

i ke ki'i'oni'oni. Auē nō ho'i! Makemake wale nō lākou e hana kolohe a hele a huhū ke kanaka ho'opa'a wikiō. Ma waho o kēlā, aia nā kani like 'ole i hiki ke lohe 'ia: 'o ka makani 'oe, 'o ke kani 'oe o ke ka'a, 'o ke po'i o ka nalu 'oe, 'o nā kākāka 'ē a'e 'oe, a pēlā aku. Tsā!

Akā na'e 'o ka mea nui loa o ka hana ki'i'oni'oni, 'o ia ho'i ka ho'oponopono 'ana i ka wikiō ma ka lolo uila. He keu a ka pa'akikī no ka mea, nui nā mea li'ilī'i e hana ai no ka ho'omākaukau 'ana i ke ki'i'oni'oni. 'O ia ho'i ka ho'okomo 'ana i nā kani i hohoi ai ka wikiō, a i 'ole ka ho'onohono 'ana i nā māhele no ka holo pono, a pēlā aku.

No nā kākāka 'ōlelo Hawai'i, maika'i loa kēia mau ki'i'oni'oni no ka mea he mea kēia e hō'ike ai i nā hana a nā kākāka maoli o Hawai'i nei. No nā malihini, he mea nui kēia hanana no ka mea hiki iā lākou ke 'ike a maopopo ka hana a ka po'e Hawai'i. E aho kākou e hele i kēia hanana, e nā haumāna o ka 'ōlelo, a hiki iā 'oukou ke 'ike i ka hana a kou mau hoa Hawai'i. He mea le'ale'a kēia mau lā ki'i'oni'oni a he kūpono ke kākō'o 'ana i nā haumāna i hana i kēia mau ki'i'oni'oni. Ma ke kahakai nani 'o Queen's Beach kēia hanana a he kahakai nani nō ia. E loa'a ana nā hale 'aina li'ilī'i, no laila hiki iā 'oukou ke kū'ai mai i mea 'ai a noho i ke one a nānā aku i ke ki'i 'oni'oni. E lawe mai i nā keiki, nā kūpuna a me nā mea a pau e hoihoi i ka 'ōlelo Hawai'i.

E ola mau ka 'ōlelo Hawai'i!

Hau'oli Lā Pu'uwai?

na Kēhaulani Wong

Iā 'oukou ē nā manu aloha, aloha kākou! Hau'oli anei ko 'oukou Lā o Lono-i-ke-aweawe-aloha, 'o ia ho'i ka "Lā Pu'uwai"? Wahi a Tūtū Pukui, 'o Lonoikeaweawealoha ke akua o ke aloha, a i ka makahiki 1980 ua unuhi 'ia ka inoa o ka lānui haole, 'o ia lā 'o Valentine's Day, i ka 'ōlelo Hawai'i no kēia akua Hawai'i. Akā, i mea aha ua lānui lā?

Ma ke kahua pūnaeweke 'o Encyclopedia of the Days (<http://shagtown.com/days/index.html>), ua wehewehe mai ka Polopeka Lānui i ka ho'omaka 'ia 'ana o ka lā pu'uwai a me nā lānui haole 'ē a'e. Nui nā ka'ao no ka ho'omaka 'ia 'ana o ka lā pu'uwai, akā na'e, wahi a ho'okahi ka'ao, ua ho'okumu 'ia ia lānui e ka Saneta 'o Valentine. Eia ka mo'olelo...

I ka wā kahiko loa i ka 'āina 'o Roma i ka makahiki 271 ma mua o ka hānau 'ana o Kristo, aia

he kahuna i kapa 'ia 'o Valentine. I ia manawa, ua kū ho'i ke ali'i aloha 'ole 'o Claudius i ka 'āina. Malia paha o kaumaha kona pu'uwai, no ka mea, na ke ali'i i ho'opau aku i ka male 'ana o nā kāne o Roma. I kona mana'o o Kū, 'a'ole ikaika nā kāne koa, inā he noho wahine. 'O Claudius, he kanaka e wehe i ka pili, nāna ia hana. 'O kāna kauoha kēia kākāwai i nā kāne a pau. Kainō a ho'okō mai nā kāne i kāna kauoha, eia kā ua male pū nā kāne he nui me nā wāhine a lākou. Hana kū'ē akula ke kahuna 'o Valentine i kā ke ali'i kākāwai i kāna ho'omale malū 'ana iho i nā kāne pili pū me nā wāhine. I lawa nō a 'ike ke ali'i i kēia male malū a ke kahuna, ua ho'opa'ahao 'ia ke kahuna. Ua noho ho'opa'ahao 'ia 'o ia a i ke ku'u 'ana o kona luhi. Hala 'ela 'o Valentine ma ka lā 14 o Pepeleuli. A pēia, ho'omana'o 'ia 'o Valentine a me kāna hana i kēia lā.

He kanaka piha aloha 'o ia ala, akā, he mo'olelo 'o ia 'i'o anei kēia? Ua lohe mua au, ua ho'okumu 'ia ka lā pu'uwai e kākō'o i ka 'ahahui kū'ai kākāka 'o Hallmark. Ma mua, i ka wā Kalikimaka wale nō e kū'ai aku ai 'o Hallmark i nā kākāka he nui, no laila, ua ho'omaka aku lākou i lānui hou, 'o ia ho'i ka lā pu'uwai, i mea e kū'ai mau aku ai i nā kākāka i ka makahiki holo'oko'a. I nā makahiki mua o ke kenekulia 'umi kūmāiwa, ua makemake nui 'ia nā kākāka lā pu'uwai e nā keiki, nā hoaloha, nā hoa 'ohana a me nā ipo nō ma 'Amelika. Mai ka ho'omaka 'ia 'ana a i kēia lā pu'uwai, nui nā kākāka he mau piliona e hā'awi 'ia aku a loa'a 'ia mai i nā ipo. Nui ho'i nā hō'ailona o ua lānui lā, e la'a ka pu'uwai, ke kanaka li'ilī'i e hā'awi i ke aloha ('o Cupid no ho'i), ka loke, ke kokoleka, a pēlā aku.

Ma Hawai'i nei, 'a'ohe paha kēia he lānui ma mua o nā mikanele. 'Ane like paha nā mahina o Lono me kēia lānui nupaikini, no ka mea, he wā maluhia a he wā aloha ia wā o Lono, akā 'a'ole paha i ho'olaule'a ko kākou mau kūpuna i ho'okahi lā aloha. Ua lilo ia i lānui no ka po'e Hawai'i ma muli o ka hiki honua 'ana o Kāpena Cook mā. Akā na'e, ma kēia lā 14 o Pepeleuli i ka makahiki 1779 i make ai 'o Kāpena Cook ma Ka'awaloa i Hawai'i nei. Malia paha o ho'olaule'a a ho'omana'o kākou i ia hanana ma ka lā 14 o Pepeleuli!

'O kahi mea kupanaha iki o kēia lā o ke aloha, ua hala aku ke kāpena 'o Cook ma kēia lā, a ua kapa 'ia 'o ia 'o Lono; 'o Lonoikeaweawealoha ke akua o ke aloha, a 'o ia ho'i ka inoa o ia lānui. Ua hala ho'i aku ke kahuna 'o Valentine ma kēia lā, a he kanaka aloha 'o ia, e like paha me ke akua 'o Lono. Kupaianaha kēia mau mea hiki wale mai.

Ma hope mai o ka ho'ololi 'ana a nā mikanele i ka ho'omana Hawai'i i ho'omana Kalikimaka, ua 'ike 'ia nā lānui haole: e la'a ke Kalikimaka, ka Lā i ala hou ai ka Haku, ka Lā Pelekikena, ka Lā Kū'oko'a haole (ma ka lā 4 o 'Iulai), ka Lā Lonoikeaweawealoha, a pēla aku. 'Olu'olu kēia mau lānui haole, akā 'a'ole no kākou ia mau lānui. Noho mai kākou ma 'Amelika me ka

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 8)

Ka Ulu Hoi

Puke 8 Helu 2 . 28 Pepehualali 2008

Iokepa Gomes
 Leesa Gushiken
 Pua'ala Hiura
 Kamuela Ka'apana
 Kekūhaupi'ō Kalilimoku
 Kalei Kawa'a
 Leo Kekahuna-Hoaeae
 Kaikaina Kekua
 Nohea Kumalae
 Ikaika Lum
 Koa Merino
 Dean Nikaido
 Sanoi Peahu
 Kalau'ihilani Robins
 Kauanuialeimaka Tagupa
 U'ilani Urabe
 Kēhaulani Wong

Kahikina de Silva, Luna
 Ho'oponopono
 Keoni Chang-Purdy,
 Lima Kōkua

www.kauluhoi.org

Mahalo 'ia nō ke kākō'ō 'ana mai a ka Diversity and Equity Initiative o ke Kulanui o Hawai'i.

Lā Pu'uwai (ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 7)

makahinu, a 'a'ole paha i maika'i 'ole ka ho'olaule'a 'ana o kākou i ia mau lānui haole. Akā na'e, e ho'omana'ō a e ho'olaule'a mau 'ia nā "lānui" o ko kākou mau kūpuna: e la'a ka Makahiki, ka Lā Kū'oko'a Hawai'i (Nowemapa 28), ka Lā Ho'ihō'i Eā ('Iulai 31), ka ho'okāhuli 'ia 'ana o ke Aupuni Mō'i (Ianuali 17), ka ho'ohui'āina (MH 1898), nā lā hānau o nā ali'i, a pēlā aku. Nui nā lā kūikawā e ho'omana'ō 'ia i Hawai'i nei. Pono kākou e mālama i ia mau lā. E like me ka ho'omau 'ana o ka 'ōlelo Hawai'i me nā mea Hawai'i, e ho'omau kākou i nā lānui Hawai'i, 'eā?

He Ka'ao no Ka'iwaokapō

na Keoni Chang-Purdy

E walea kakou ma ka Olelo Makuahine. Nanea e ka maka oiwi i ka heluhelu i keia kaaō nei o ka mikololehua a me ke auliikolomanu.

E kamailio kakou no ka mea nona keia moololo. O Kaukawaa ke kane, o Maka ka wahine. Ma Honouliuli i Oahu ko laua wahi noho. Hanau maila na laua he keiki a ua kapa ka makuakane i ka inoa o Kaiwaokapo ma muli o ka lilo ana o ka piko o kana keiki i ka po. Hiolo na waimaka walohia mai ka maka o ke kane no ka hala ana aku o kana wahine aloha i ka hanau ana, a poina ka makuakane i ke kuleana e malama ai i ka piko o ke keiki.

O ka makuakane, hana o ia i ka hale waihona, nona no ua hale nei o Nuahulu. O ka mea e kaulana ai ia hale o ka nui o ka hale a me ka nui o na hakahaka. Hamama ka hale waihona a po ke ao a ao ka po, a o ka makuakane, o Kaukawaa hoi ka mea wale no e hana ana ma ia hale. Mahalo nui ia o Kaukawaa e na kanaka apau o ka waiho ana i ko lakou ukana i ka nui o kona lokomaikai. He makamaka hanai o Kaukawaa. I lawa no a komo mai ke kanaka i loko o ka hale e hoolimalima ai i waihona, o ka ike maila no ia i ka papaaina nui o ka ai i hoomakaukau ia e Kaukawaa. Hanai akula ke kamaaina a maona a ho aku he kumu kuai emi no ka waihona hakahaka.

O ke keiki, o Kaiwaokapo, puni o ia i ka pana iole no ka 'ole o ka hoaaloha. He keiki pakela pana iole o ia, aole e hala ka iole na mea liilii e kolo ana. Noho mai keia

keiki ma ka aoao o kona makua me ka pana laua o ka pua a nana wale no i kona makua o ka hana ana. Ma laila no o ia i noho ai kela keia la a kakali i ka mili ana i ka hulu o kona makua. Ua pii aela ke kai i loko ona i ka ike ana i ka nui o ke aloha o kona makua no na kanaka o ka waiho ana i ka ukana i ka hale waihona a aohe manawa no ka launa ana me ia me Kaiwaokapo, nui kona ohumu i loko ona.

Ma kekahi po, hiki uhane maila kekahi iole a kamailio pu me ka makuakane ma ka po, e olelo mai ana ia Kaukawaa, "I hele mai nei ua e hai aku ia oe, ua lilo o Kaiwaokapo i keiki mauhala a ke ohumu iho nei e pepehi aku ia oe a make!" Puoho aela ka makuakane

me ka ua ana aku! "Kahaha! He waipahe wale kuu keki aloha, nani ka naaupo o ua iole la! Aole e imi hana ana kuu keiki, e kaukoe au i ke ola!" a kipa hou akula o Kaukawaa ia Niolopua.

Aole i liuliu kona hiamoe ana, hiki mai nei o Kaiwaokapo, halo a kiei i loko o ka puka ki. O kona komo maila no ia i loko o ka lumi, aole i ala ka hiamoe o kona makua. Ma ka aoao o kona makua o ia e ku ana me kana poe pua. Aole i kana mai ka paki liilii o na waimaka o Kaiwaokapo. Ku pololei o ia i luna o kona makua me ka i ana aku, "Na wai hoi ka ino o ka po malie?"

Aole i pau.